

2006 YILI ASSOS KAZI ÇALIŞMALARI

Nurettin ARSLAN*

Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi, Behram Köyü'nde bulunan Assos kentinde ilk kazı çalışmaları J. T. Clarke ve F. H. Bacon tarafından, 1881-1883 yılları arasında Amerikan Arkeoloji Enstitüsü adına gerçekleştirilir¹. Uzun yıllar sonra Ü. Serdaroğlu, Assos'ta 1981 yılında kazı

çalışmalarını yeniden başlatır ve 2005 yılına kadar da devam ettirir². 2006 itibaren de Assos kazı çalışmaları yürütme görevi tarafımıza verilmiştir. İlk kazı sezonunda ödenek ve yeni bir ekibin oluşturulması nedeni ile bizden önce başlatılan kazı alanında sürdürülmesi hedeflenmiştir. Bir

Resim: 1

Resim: 2

aylık çalışma sürecinde³ batı nekropolisinde kazılar yanında çevre düzenlemesi, küçük onarımlar ve eski kazı toprağının atılması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Assos şehrinde güney kesimi hariç, sur duvarı dışında kalan alanların mezarlık olarak kullanıldığı görülmektedir. Assos'u, komşu kentlere bağlayan, batı ve doğu yönündeki ana kapılara uzanan caddeler boyunca mezarlar daha yoğundur. Doğu kapısı çevresindeki mezarlık alanında, herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Buna karşın kentin batısında, ana kapıya uzanan caddenin her iki yakasında, 1881-1883 yılları arasında kazılar yapılır ve ana caddenin kuzeyindeki

terasta iyi korunmuş 124 Roma Çağı lahdi açığa çıkarılır⁴. Ü. Serdaroğlu döneminde, R. Stupperich yönetimindeki Alman ekip batı nekropolisinde 1989-1994 yılları arasında kazılar gerçekleştirilir. Bulgular çok kısa süreler zarfında bilim dünyasına sunulur⁵ ve böylece Arkaik ve Klasik Çağ mezarları konusunda önemli bilgiler elde edilir. Batı nekropolisinde çalışmalar sonrasında, zemini andezit taş döşeli ana caddenin doğu bölümü ortaya çıkarılır. İyi korunmuş cadde, her iki yanındaki mezarlar ile çok etkileyici bir görünüme sahiptir. Caddenin tamamen açılarak çukur görünümünde kurtarılması ve caddenin batı kesiminin hangi çağlarda kullanıldığını tespit üzere kazılara devam edilmiştir. Antik caddenin, modern karayolu ile kesiştiği batı ucunda cadde üzerindeki 40-80 cm. kalınlığındaki toprak dolgu kaldırılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında caddenin kuzey kesitinde, tabula ansatası yazıtlı Geç Roma Çağı'na ait bir lahit bulunmuştur (Resim: 1). Bunun hemen batısında bir lahdin podyum bloklarına rastlanmıştır.

Caddenin kuzey kıyısında, önceki yıllarda kazılmaya başlanmış alanda çalışmalara devam edilmiştir. Topografik özelliklere bağlı olarak,

Resim: 3

kuzeyden güneye doğru eğimli bir arazi yapısı mevcuttur. Bu nedenle toprak tabakasının kalınlığı 35-50 cm. arasında değişmektedir. Söz konusu toprak katmanı altında çok sayıda urneye rastlanmıştır. Ana kayanın biraz oyulması veya doğal çukurlar içerisine bırakılmış urnelerin etrafları kimi zaman küçük taşlarla çevrilmiştir. Birçoğu gri renkli ve kalitesiz urneler, üzerlerindeki kalın toprak tabakasından dolayı parçalanmıştır. Urnelerde en çok tercih edilen vazo formu omuzdan kulplu amphoradır. Assos nekropolisinde küçük sığ tabakların urne kapağı olarak kullanılması yaygındır. Urnelerin hiç birinde ölü hediyesi ele geçirilmemiştir⁶. Urnelerden biri yüksek ayaklı bir tabak ile kapatılmıştır.

Resim: 4

Yüksek ayaklı tabak yardımı ile mezar MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir⁷ (Resim: 2). Bu aşamada urneler dışında sadece alt bölümleri korunmuş amphora, pithos ve çatı kiremidi ile yapılmış mezar türlerine de rastlanmıştır. Ayrıca urneler ile aynı seviyede yumurta formu Korint aryballosu ele geçmiştir. Aryballos büyük bir olasılıkla mezarlığın Antik Çağda düzenlenmesi sırasında tahrip edilmiş amphora veya pithos mezarın hediyesi olmalıdır. İnce oval gövde ve pergel ile yapılmış balık pulu bezeği Geç Protokorint⁸ ve Geçiş safhası özelliklerini yansıtır⁹. Assos'ta ele geçirilen aryballos tam bir örnek olması açısından önemlidir¹⁰ (Resim: 2).

Resim: 5

Urne mezarların batısındaki alan ilk olarak tarafımızdan kazılmaya başlamıştır. Toprağın 30-50 cm. aşağısında soyulmuş dokuz adet lahit ile açmanın kuzeyinde ana kayaya oyulmuş bir mezar ortaya çıkarılmıştır. Aynı alanda kenarları biraz yuvarlatılmış, iki parçadan oluşan blok taşlar ve bunların caddeye bakan kenarlarında, iki yarım daire biçimli taş rastlanmıştır. Söz konusu taşların altında ve civarındaki toprak, yüksek ısıdan dolayı kırmızıya dönüşmüştür. Toprak içerisinde yoğun yanmış odun ve kemik parçaları tespit edilmiştir. Buranın ölü yakma yeri olduğu tahmin edilmektedir. Krematoryum olarak kullanılan alan bu şekilde taşlar konularak altara dönüştürülmüştür.

Soyulmuş lahitlerin yanındaki açmada daha iyi korunmuş lahitlere rastlanmıştır. (Resim 4). Bunlardan düz kapaklı olan 20 numaralı lahit içine tek bir gömü yapılmıştır. Mezarda bir sikke dışında başka buluntu ele geçirilmemiştir. Gümüş sikkenin ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde ise grifon betimlemesi yer alır. Bu tip Assos kent sikkeleri MÖ 4.-3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir¹¹ (Resim: 5).

Üçgen alınlıklı kapağa sahip 21 numaralı lahitte, beş adet pişmiş toprak, bir adet cam unguentarium¹², iki adet uzun ince ve sivri dipli cam şişe¹³ (No. 6-7), ucu iki dişli demir bir obje (tıpçı aleti?) ve bronz bir sikke ele geçirilmiştir (Resim: 6). Lahit içerisindeki unguentarium örneklerinin benzerleri MS 1. yüzyıla tarihlenir¹⁴.

Resim: 6

Resim: 7

22 numaralı düz kapaklı lahit içerisinde, üç iskelet tespit edilmiştir. Mavi/beyaz bezekli cam bir alabastron, kırmızı astarlı tabak ve kötü durumda üç adet bronz sikke, strigilis parçaları ve iki adet kemik pul mezara hediye olarak bırakılmıştır (Resim: 7). Mezardaki cam alabastronun benzerleri M.Ö. 3.-1. yüzyıla tarihlenir¹⁵. Kırmızı astarlı kase ise, M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen örnekler ile benzerlik gösterir¹⁶. M.S. 1.-3. yüzyılın başlarına tarihlenen, tornada yapılmış kemik objelerin oyun aracı¹⁷ veya tiyatroya giriş jetonu olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir¹⁸. Buluntular mezarın farklı zamanlarda kullanımını ortaya koymaktadır.

Açmanın doğu köşesindeki 23 numaralı lahdin içerisinde iki iskelet yanında korozyona uğramış üç bronz sikke, ağırşak, içi palmet baskı süslü siyah glazürlü bir kase, parçalanmış strigilis ve cam parçaları ele geçmiştir. Mezar siyah astarlı kase ve sikkelere göre M.Ö. 375-350 yılları arasına tarihlenmektedir¹⁹. Antropolojik araştırmalara ve mezar

hediyelerine göre iskeletlerden biri erkek (strigilis) biri de kadındır (ağırşak)²⁰.

24 numaralı lahdin düz kapağı iki parçalıdır. Lahit içerisinde, kötü durumdaki üç adet bronz sikke, bir adet demir bıçak (?), bronz strigilis parçaları, bir cam, iki pişmiş toprak ağırşak, iki adet kulpsuz küre gövdeli minyatür seramik kap ile sekiz adet unguentarium ele geçirilmiştir. Mezar buluntularından uzun ince boyunlu ve yumurta gövdeli unguentariumların bazılarının boyun kısımları astarlıdır. Bu tip örnekler M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında görülür²¹.

25 numaralı lahit, kırılmış üçgen alınlıklı bir kapağa sahiptir. Lahit içinde üç adet iskelet bulunmuştur. Üst seviyede MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen²² üç testi (No. 1-3) (Resim: 8) daha alt seviyede bir adet kandil ile kulplu cam bardak (4-5) bulunmuştur. Kandilin diskusu üzerinde ata saldıran bir aslan, dip kısmında ise Latince yazıt vardır. Kandil biçimsel yönden M.S. 1. yüzyıl kandilleri ile çağdaştır²³. Aynı seviyede burma şeklinde

camdan yapılmış karıştırma çubuğu veya saç tokasının benzerleri M.S. 1.-2. yüzyıla tarihlenir²⁴.

Üçüncü tabakada, lahdin çeşitli yerlerine yayılmış tam ve kırılmış unguentariumlar ile kemikten yapılmış iğ sapı²⁵ (No.19) ele geçirilmiştir. Kırık unguentariumlardan beş tanesi tümlenmiştir. Mezardaki unguentariumlar²⁶ ve kemik alet²⁷ M.Ö. 1. yüzyıla ait olmalıdır. Lahdin zeminini kaplayan kül tabakası içinde, kömürleşmiş iki adet incir tanesi ile ateşten erimiş cam amphoriskos parçaları ele geçirilmiştir. Bu iki buluntu mezarın ilk kullanımının M.Ö. 4. yüzyılda olduğunu ortaya koymaktadır. İncir taneleri yakılan ölü yemeğinin artıkları olmalıdır. Zeminde bunlar dışında ele geçen demir objenin (No.25) ağırlık ölçüsü olduğu tahmin edilmektedir²⁸.

Caddenin batı kesiminde Amerikan heyeti tarafından kazılan çukurun temizlenmesi ve düzenlenmesi çalışmaları sırasında, açmanın güneydoğu köşesinde bir adet kiremit mezar ortaya çıkmıştır. Kiremit mezarın 60 cm. batısındaki güney kesitte ise bir urne tespit edilmiştir. Urne olarak kullanılan küçük hydrianın ağzı kırılarak Korint tipi aryballos ile kapatılmıştır (Resim: 9). Siyah figür tekniği

ile süslenmiş olan hydria üzerindeki bezekler oldukça tahrip olmuştur. Bununla birlikte dikey kulp ile omuzdaki yatay kulplar arasında, iki kuş, boş alanlarda rozet motifleri ile gövden üzerinde, soldaki tanrıçaya (Athena ?) sunu yapan sakallı üç erkek figürü yer almaktadır. Mezar, Korint tipi aryballosa göre M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmelidir²⁹.

Amerikan heyetinin kazmış olduğu Larichos aile mezarlığına ait yazıtlı blokların kopyası alınarak mezar alanı temizlenerek düzenlenmiştir. Yazıtlara göre Larichos ailesine ait olduğu kabul edilen mezarın caddeye bakan tarafı açık bırakılarak diğer üç kenarı alçak bir duvar ile çevrilmiştir. Söz konusu aile mezarlığı bir sikkeye göre M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenir³⁰. Buradaki temizlik çalışmalarında ele geçirilen seramiklerin tamamı Hellenistik Çağa ait olmakla birlikte, bunlar arasında Batı Yamacı stilindeki vazolar dikkati çekecek miktardadır. Söz konusu alandaki çalışmalarda mezarın batı kesimindeki eski kazı toprağının kaldırılması sırasında iki adet kiremit mezara rastlanmıştır. Bunlardan birinin içinde kemik parçaları yanında, minyatür bir unguentarium ele geçirilmiştir. Ceset doğrudan toprağa konularak üzerine üç adet çatı kiremidi ile örtülmüştür. Kiremit mezar unguentariuma göre M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmektedir³¹.

Resim: 8

Genel Değerlendirme

Batı nekropolisindeki zemini taş döşeli caddenin, her iki tarafındaki bölgenin Arkaik Çağda çok yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür. Arkaik Çağda pithos ve amphora içine iskelet gömü yanında, kremasyon geleneğinin de çok yaygın olduğunu urneler açıkça ortaya koymaktadır. Nekropolisin kesintisiz kullanımı nedeni ile pithos ve amphoraların aksine küçük boyutlu urneler kısmen daha iyi korunmuştur. Ölü külünün konulduğu gri renkli kapların³² kadınlara ait olduğu tahmin edilmektedir. Arkaik Çağda Assos nekropolisinde erkeklerin ve bazen de çocukların pithos içerisine iskelet olarak gömülmesine karşın kadınların yakıldıkları sonucuna varılmıştır³³.

Yolun kuzey ve güneyindeki Larichos aile mezarlığında yeni bir mezar tipi olan kiremit mezarlar keşfedilmiştir. Yaklaşık 1 m. boyunda 45 cm. genişliğindeki çatı kiremitleri ile inşa edilen mezarların şimdiki örnekleri çocuklara aittir. Mezarlık alanındaki lahitler kapak biçimlerine göre üç tipten oluşmaktadır. Geç Arkaik³⁴ ve Klasik Çağ lahitlerinde kapaklar kabaca işlenmiş alınlıksız ve düz bir blok halindedir. Hellenistik Çağ lahitlerinde kapaklar alçak üçgen bir alınlığa sahiptir. Arkaik, Klasik ve Hellenistik Çağ lahitleri

süslemesiz olup kapakları üzerine isimler yazılı küpşeklindeki taş blokları bırakılır. Roma Çağı lahitlerinde yüksek alınlıklı kapaklarda köşe akroterleri işlenerek, sandukanın dört yüzü girland ile bezenir. Mezarlarda yön konusunda kesin bir kural olmamakla birlikte, birçoğu ana caddeye paralel yerleştirilmiştir. Buna bağlı olarak iskeletlerin başı doğuya gelecek şekilde bırakılmıştır. Kuzey güney yönündeki lahitlerde ise iskeletin başı kuzeye gelecek şekilde defnedilmiştir. Klasik ve Hellenistik Çağ lahitlerinin Roma Döneminde yeniden kullanılması oldukça yaygındır. İkinci defa kullanılan mezarlarda ilk kullanımlara ait hediye, iskelet veya kül izlerine sıkça rastlanır.

Assos'da Arkaik Çağ sonlarından Bizans Çağına kadar andezitten lahit üretimi devam etmiştir. Roma İmparatorluk Döneminde Anadolu'daki birçok kentte lahit üretimi yapıldığı bilinmektedir. Hiç şüphesiz üretim merkezlerden biri de Assos'tur. Lahitlerinin uzun yüzlerinde iki girland kullanımı³⁵ ve

Resim: 9

tabula ansata bölümünün aşılması dışındaki biçimleri Assos'a özgü bir uygulamadır. Plinius'un da (NatHis. II 211; XXXVI 131) sözünü ettiği lahitler Roma Çağında Akdeniz'in uzak köşelerine ihraç edilmiştir³⁶.

ZUSAMMENFASSUNG

Die ersten Ausgrabungen in Assos, einer der bekanntesten klassisch-antiken Städte in der Troas, wurden 1881-1883 von amerikanischen Archäologen durchgeführt. Die zweite Ausgrabungsphase der Stadt stand von 1981-2005 unter der Leitung von Ü. Serdaroğlu und wurde dann 2006 dem Autor übertragen. Die Ergebnisse dieser ersten Ausgrabung ist Gegenstand der nachfolgenden Untersuchung. 2006 wurde im Bereich der archaischen Pflasterstraße und im Gelände zu beiden Seiten der Straße gegraben. Bei den Arbeiten kamen neben einer großen Anzahl von archaischen Urnen einige auf eine Zeit zwischen dem 4. Jh. v. Chr. und 1. Jh. n. Chr. datierte Sarkophage ans Tageslicht. Weiterhin gelang zum ersten Mal der Nachweis von Ziegelgräbern in Assos, die nach den aus ihnen stammenden Unguentarien in das 2. Jh. v. Chr. stammen.

NOTLAR

* Doç. Dr. Nurettin ARSLAN, ÇOMÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.

E-mail: narслан@hotmail.de

1 J.T. Clarke, Report on the Investigations at Assos, 1881. *Papers of the Archaeological Institute of America, Classical Series 1* (1882); J. T. Clarke, Doric Shaft and base Found at Assos, *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 1886, 267-285; J.T. Clarke, Report on the Investigations at Assos, 1882, 1883. *Papers of the Archaeological Institute of America, Classical Series 2* (1898).

- 2 Prof. Dr. Ü. Serdaroğlu, dönemdeki çalışmalarda kentin farklı noktalarında kazılar yapılarak, önemli yapılardan tiyatro ve Athena tapınağında restorasyon çalışmaları gerçekleştirilir. Kendisi bu süre içerisinde kazı evini inşa etmiştir. 2006 yılında ilk kazı sezonu olmasına rağmen, konaklama ve yeterli aletler sayesinde hiçbir sıkıntı olmaksızın kazı yapmak mümkün olmuştur. Bu bağlamda kıymetli hocamız Prof. Dr. Ü. Serdaroğlu'nu rahmetle anarak kendisine minnettarlığımız ifade etmek istiyorum.
- 3 Kazılarımız süresince katkı ve yardımlarından dolayı Bakanlık temsilcimiz Arkeolog T. Kekeç (Çanakkale Arkeoloji Müzesi), Öğr. Gör. Dr. V. Tolun, Arş. Gör. T. Özhan, Arş. Gör. O. Koçyiğit, Arş. Gör. H. Yaman, öğrencilerimiz C. Şahin, F. Demirtaş, E. Kahraman ve E. Buruldağ'a teşekkür ederim.
- 4 J.T. Clarke - F.H. Bacon-R. Koldewey, *Investigations at Assos, Drawings and Photographs of the Buildings and Objects Discovered During the Excavations of 1881-1883* (1902-1921)7.
- 5 Ü. Serdaroğlu - R. Stupperich - E. Schwertheim (Hrsg.) *Ausgrabungen in Assos, Asia Minor Studien 2* (1990); Ü. Serdaroğlu - R. Stupperich (Hrsg.) *Ausgrabungen in Assos 1990, Asia Minor Studien 5* (1992); Ü. Serdaroğlu - R. Stupperich (Hrsg.) *Ausgrabungen in Assos 1991, Asia Minor Studien 10* (1993); Ü. Serdaroğlu - R. Stupperich (Hrsg.) *Ausgrabungen in Assos 1992, Asia Minor Studien 21* (1996); R. Stupperich, (Hrsg.), *Ausgrabungen in Assos 1993, Asia Minor Studien 57* (2006); R. Stupperich, *Grabungen in der Nekropole von Assos 1989-1994, Thetis 3*, 1996, 49-70; R. Stupperich, *Beobachtungen zu Gräbern und Grabsitten in der Nekropole von Assos, Laverna V*, 1994, 56-86.

- 6 Kerameikos'da cesetleri yakmaye yerlerinde süs eşyaları ele geçmemiştir (K. Kübler, Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts, *Kerameikos VI, 1* (1959) 85.
- 7 H. P. Isler, Das archaische Nordtor, *Samos IV* (1978) 148, Beil. 12, 515; F. Utili, Die archaische Nekropole von Assos, *Asia Minor Studien 31* (1999) 180, Abb. 14, 225.
- 8 K. Wallenstein, *CVA Tübingen 1* (1973) 43, Lev.21,5; C. W. Blegen - H. Palmer - R. S. Young, The North Cemetery, *Corinth XIII* (1964) 56, Lev. 12, 78-3.
- 9 Chr. Blinkenberg, Les petits objets, *Lindos I* (1931) 319, Lev. 50, 1116; C. Dugas, Les vases orientalisants de style non mélien, *Délos III* (1935) 91, Lev. LV,5 C; H. Payne, Pottery, Ivories, Scarabs, and other Objects from the Votive Deposit of Hera Limenia, *Perachora II* (1962) 19, Lev. 2, 47-48; A. N. Stillwell - L. Benson, The Potter's Quarter. The Pottery, *Corinth XV/III* (1984) 75, 76 Lev. 17, 337, 339; C. W. Neef, *Protocorinthian Subgeometric Aryballoi* (1987) 282-283, Fig.165.
- 10 Bu örnekler için bkz.: F. Utili, Die archaische Nekropole von Assos, *Asia Minor Studien 31* (1999) 203, 208 KatNr. 356-357, 380.
- 11 *SGN Deutschland* (1959) Taf.46, 1495.
- 12 D. Whitehouse, *Roman Glass in the Corning Museum of Glass I* (1997) 128, KatNr. 203.
- 13 G. R. Davidson, The Minor Objects, *Corinth XII* (1952) 105-106, Lev. 11, 673.
- 14 N. Kunisch, Grabfunde aus dem Stadtgebiet von Pergamon, *PF 1* (1972) 103-104 Abb. 9; H. Robinson, Pottery of the Roman Period, *Agora V* (1959) 31, 85, Pl.5698 (L21.3) Pl.21, M6 (L21.4).
- 15 D. B. Harden, *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum I* (1981) 123, 127, Pl. XIX, 333; B. Schlick-Nolte, Ancient Glass Vessels, in: R.S. Bianchi (Edit.), *Reflections on Ancient Glass from the Borowski Collection. Bible Land Museum Jerusalem* (2002) 72, 73 Abb. V-26 (MÖ 1.yy.).
- 16 R.R. Edwards, Corinthian Hellenistic Pottery, *Corinth VII,3* (1975) 35, Lev.3, 95.
- 17 I. Margreiter, Die Kleinfunde aus dem Apollon Heiligtum, *Alt-Ägina II,3* (1988) 20, 67, Taf. 6, 102.
- 18 F. F. Jones, The Pottery, Hellenistic and Roman Periods, in: H. Goldman (Edit.), *Excavations at Gözülü Kule Tarsus I* (1950) 396, fig. 270,4; G. R. Davidson, The Minor Objects, *Corinth XII* (1952) 219, Lev. 99, 1679-1684; P.G. Warden, The Small Finds, *Cyrene IV* (1990) 37, Pl. 26, 241; L.H. Sackett, Knossos from Greek City to Roman Colony, *BSA Supp. 21* (1992) pl.323, A.
- 19 B.A. Sparkes - L. Talcott, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C., *Agora XII* (1970) 298, Fig. 8, 828, Lev. 59, 1052; R. Smetana-Scherrer, Spätklassische und hellenistische Keramik, in: H. Walter (Hrsg.), *Alt Ägina II,1* (1982) 58, Taf. 25, 369; U. Knigge, Der Bau Z, *Kerameikos XVII* (2005) 178, Taf. 105,480.
- 20 Saçığnesi, ağırşak ve birkaç istisna dışında fibula kadın mezarlarına bırakılmaktadır (I. S. Lemos, *The Protogeometrik Aegean* (2002) 155.
- 21 V. R. Anderson-Stojanovic, The Chronology and Function of Ceramic

- Unguentaria, *AJA* 91, 1987, 110, 112, Fig. 7.
- 22 H. Robinson, Pottery of the Roman Period, *Agora V* (1959) 85, Pl.18,M5; C. Meyer-Schlichtmann, Die pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon, *PF* 6 (1988) 173, Taf.41, Kr5, Taf.45, Kr7b.
- 23 J. Perlzweig, Lamps of the Roman Period, *Agora VII* (1961) 76, 77, Lev. 3, 52; F. Felten, Die christliche Siedlung, in: H. Walter (Hrsg.), *Alt-Ägina I, 2* (1975) 59, Taf. 15,1; A. Heimerl, Die römischen Lampen aus Pergamon, *PF* 13 (2001) 171, Taf.20, 934.
- 24 A von Soldern, *Gläser der Antike. Sammlung Erwin Oppenländer* (1974) 214, 215, Abb. 621; S.C. Lightfoot - M. Arslan, *Anadolu Antik Camları* (1992) 219, KatNr. 147; R. S. Bianchi, Glas in the Graeco-Roman World, in: R.S. Bianchi (Edit.), *Reflections on Ancient Glass from the Borowski Collection. Bible Land Museum Jerusalem* (2002) 289, KatNr. GR-13a-c.
- 25 C. Blinkenberg, Les petits objets, *Lindos I* (1931) 13, Taf. 13, 333; P.G. Warden, The Small Finds, *Cyrene IV* (1990) 36, Pl.26, 236.
- 26 C. W. Blegen - H. Palmer - R. S. Young, The North Cemetery, *Corinth XIII* (1964) 295, Lev. 76, 505, 2-4; 506, 2-5.
- 27 L.H. Sackett, Knossos from Greek City to Roman Colony, *BSA Supp.* 21 (1992) pl. 320, 15.
- 28 Isthmia'da ele geçen benzer biçimdeki objeler kurşundan yapılmıştır: I. K. Raubitschek, The metal Objects (1952-1989) *Isthmia VII* (1998) 158, Lev.90, 594.
- 29 K. Wallenstein, *CVA Tübingen 1* (1973) 53, Lev. 27, 2; F. Utili, Die archaische Nekropole von Assos, *Asia Minor Studien* 31 (1999) 204, Abb.24, 359 (580-550); N. Arslan, Zweie figürliche Vasen aus Assos, in: E. Winter (Hrsg.): Von Euphrat bis zum Bosphorus, Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag, *Asia Minor Studien* 26, 2008, 13-17.
- 30 J. T. Clark -F. H. Bacon- R. Koldewey, *Investigations at Assos Drawings and Photographs of the Building and Objekts Discovered during the Excavations of 1881-1182-1883* (1902-1921) 280 Nr. XXIX; R. Merkelbach, Die Inschriften von Assos, *IK* 4 (1976) 59 ff. Nr. 27.
- 31 U. Knigge, Der Bau Z, *Kerameikos XVII* (2005) 243, Taf.140, 1082.
- 32 Başka merkezlerde de kadın külleri elde şekillendirilmiş basit çömlekler içerisine bırakılır (K. Kübler, Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts, *Kerameikos VI, 1* (1959) 85; I. S. Lemos, *The Protogeometrik Aegean* (2002) 155.)
- 33 W. Wolska, Die archaischen Körpergräber in der Nekropole von Assos, Ausgrabungen in Assos 1993, *Asia Minor Studien* 57, 2006, 277; Arkaik Çağ'da kremasyon ve iskelet gömü genellikle bir arada görülmektedir. Bu iki uygulamadan birisi bazen daha çok tercih edilebilmektedir. Thera'da yetişkinler kremasyon, çocuklar iskelet şeklinde gömülür. Buna karşın Samos da kremasyon çok seyrek görülür. Knossos'ta ise MÖ 9-8. yüzyıllarda kremasyon daha yaygındır. Cumae'de iskelet gömü geleneği MÖ 6. yüzyılda terk edilerek yerini yakma geleneğine bırakır (H. Dragendorff, Theräische Gräber, *Thera II* (1903) 83-84).
- 34 F. Utili, Die archaische Nekropole von Assos, *Asia Minor Studien* 31 (1999) 136-138.
- 35 Assos nekropolündeki lahitlerin uzun yüzünde üç girland çok seyrek kullanılır.
- 36 G. Koch, Der Import kaiserzeitlicher Sarkophage in den römischen Provinzen Syria, Palaestina und Arabia, *Bonner Jahrbücher* 189, 1989, 175-178, Abb.18-21.